

SZEGED

A Város folyóirata

23. évfolyam 12. szám

2011. december

A TARTALOMBÓL:

EGYHÁZTÖRTÉNETI KALANDOZÁSOK
ÚJSZEGED SZÁZHARMINC ÉVE
A SZEGEDI ANGYALI ÜDVÖZLET KÁLVÁRIÁJA
SONKODI RITA KÉPEIRŐL

Ára: 250,- Ft

A magyarok és a kereszténység

A HITRE TÉRÉS KEZDETE

A magyarok első, név szerint is ismert püspökét, Hierotheost, valamint I. (Szent) István királyt 2000. augusztus 20-án szentté avatta a görög orthodox egyház. Mig Szent István király személye jól ismert, addig Hierotheos püspök neve ismeretlenül cseng a magyar fülnek. Ismeretlenül annak ellenére, hogy ő volt a magyarok első püspöke, hozzá kapcsolódik az első térítési kísérlet a magyarok között a honfoglalást követően, amelyről írott források is szólnak.

A magyarság első ismereteit a nagy vallásokról (judaizmus, kereszténység, iszlám) még a honfoglalást megelőzően szerezte meg, melyre például a Kazár Birodalomban lezajlott térítések révén tehettek szert. A kereszténység keleti (orthodox) és nyugati változatával is kapcsolatba kerültek, elsősorban a kalandozások során szerzett keresztény rabok révén. Arról azonban nem tudunk, hogy keresztény térítés folyt-e a magyarok között, és ha igen, vezetett-e bármilyen eredményre.

A honfoglalást követően a Kárpát-medencében itt élő és a magyarok hatalmi zónájába került népek – avarok, szlávok, bolgárok, morvák – között már korábban szervezett térítés folyt, sőt egyházi intézmények kiépítése is zajlott (templomok, egyházi hierarchia, papképzés, stb.). A magyarok így számos keleti és nyugati ritusú keresztény néppel éltek együtt, de ezen együttélés hatása pontosan nem körvonalazható a kereszténység szempontjából, bár halvány nyomként értékelhető az a tény, hogy a magyar nyelv kereszténységre, hitre vonatkozó alapszókincsének egy jelentős részét szláv eredetű jövevényszavak képezik, mint például a kereszt, keresztény, szombat, szent, oltár, hála, malaszt, pap, püspök, érsek, barát, apát, apáca, pogány, eretnek, diák, koma, bérmai, karácsony, pünkösöd, tömjén, vecsernye, veternye, zsolozsma, zsoltár.

A magyarok a Kárpát-medencébe települést követően mind nyugat, mint délkeleti irányba folytattak kalandozó hadjáratokat. A délkeleti kalandozásokat eleinte a bolgárokkal szövetségben Simeon bolgár cár (893–927) haláláig. Ezen hadjáratok a bizánciak és feltehetően 927-től velük szövetséges viszonyban lévő bolgárok ellen a 943-ban öt évre megkötött béke végét vetett. E békének köszönhetően történt meg az első ismert „kapcsolatfelvétel” Konstantinápolyban. E békeszerződés meghosszabbítása ürügyén 948 táján Konstantinápolyba érkezett Termacsu, Árpád unokája és Bulcsú karkha, amely látogatást a vendéglátó bizánci császár, VII. Bóriszanszületett Konstantin (913–959) A birodalom kormányzásáról (De administrando imperio) írt munkájában megörökítette. Bulcsú keresztisége-

vel kapcsolatban tudjuk a bizánci Ioánnész Skylitzész történeti művéből, hogy maga a császár lett a keresztapja és gazdag ajándékokat s patríkios címet adományozva neki vált el tőle. Termacsuval kapcsolatban csak a császár munkájában használt philos (barát) titulusa enged következtetni arra, hogy ő is megkeresztelkedett. Bulcsú keresztisége politikai lépés volt csupán, hiszen a történetíró Skylitzész is lejegyezte, hogy ezt követően is folytatott hadjáratokat keresztények ellen, ami végül a vesztét is okozta.

A béke következő, öt éves meghosszabbításakor, 953 körül a gyula méltóságot viselő magyar törzsfő járt Konstantinápolyban és vette fel a kereszténységet, melyben az István (Stephanos, Stefan) nevet nyerte. Az ő keresztisége nem pusztán diplomáciai fogás volt, hiszen a jámborságáról híres szerzetest, Hierotheost szentelte fel Turkia [= Magyarország] püspökévé Theophylaktos konstantinápolyi pátriarcha (917–956. február 27), aki e látogatást követően István gyulával együtt a magyarok közé jött. A bizánci történetíró lejegyezte azt is István gyulával kapcsolatban, hogy „megmaradt hitében, ő maga nem intézett soha betörést a rómaiak területére, és az elfogott keresztényekről sem feledkezett meg, hanem kiváltotta azokat, gondja volt rájuk, szabaddá tette őket.”

E korai keresztelők emlékét egy kései, XV. századi forrás, az ún. Beszéd Batu meggyilkolásáról is megőrizte: „Korábban az ugrok pravoszlávok [= igaz hitűek] voltak, minthogy a görögöktől vették fel az igaz hitet. Nem törekedtek arra, hogy saját nyelven írást alkossanak, s minthogy a rómaiak [= bizánciak] közel voltak, meg-

nyerték a maguk hitének. S attól kezdve mind a mai napig így maradt."

Hierotheos szerzetes Turkia püspöke lett. A cím egyrészt jelzi, hogy missziós, azaz térítő püspök volt, hiszen a pasztorációs területéről kapta püspöki elnevezését. Másrészt jelzi e cím a bizánci udvar szándékát is, miszerint egész Turkia, azaz a Magyar Fejedelemség egészének megtérítését szánták neki feladatául.

A bizánci udvar ezen előfeltevésének, miszerint erre minden lehetőséget meg fog kapni a püspök, alapul szolgálhatott, hogy a Magyar Fejedelemség három főembere megkeresztelkedett Konstantinápolyban. Még ha személyükben nem is, vagy csak csekély mértékben lettek keresztények, arra a császári diplomácia számított, hogy politikai megfontolásból a térítést nem fogják akadályozni. A szláv források szerint a két törzsfő, ti. Bulcsú és a gyula a „területük alá tartozókkal együtt”, illetve „összes hadukkal egyetemben” megkeresztelkedtek, ami a magyar népesség akár negyedének a keleti keresztény hitre térését jelentheti. Egy másik bizánci történetíró, Ioánnész Zonaras tudósítása is azt sugallja, hogy Hierotheos mindkettőjük területén folytatott térítő tevékenységet. Feltételezhető, hogy a magyar központi vezetés hozzájárulásával került sor az egész országra érvényes joghatósággal rendelkező püspök magyarok közé küldésére a „rendkívül körültekintő bizánci diplomácia” részéről. A püspök és szerzetesei térítő tevékenységének a következményeként kerültek a magyar nyelvbe a korábban már említett szláv eredetű egyházi szavak, minthogy bolgár-szláv tolmácsok segítségével hirdették az evangéliumot.

E feladathoz feltételezhető, hogy munkatársakkal együtt érkezett a püspök a „türkök” közé. A szláv források is „görög főpapok”-at említene. Emellett a korabeli missziós szokások is erre engednek következtetni. Így például Konstantin-Cirill és Metód, a szláv apostolok minden útjukon többedmagukkal vettek részt, munkatársakkal együtt végezték feladataikat. De ugyanez figyelhető meg a nyugati térítők munkája során is, például Adalbert vagy Querfurti Bruno is társaival együtt indult el térítő útjára.

Habár a bizánci udvar egész Turkia megtérítését tűzte ki Hierotheos céljául, feladatának, ennek ellenére működésének területére nézve több eltérő nézet különböztethető meg. Az első nézet a feladatával összhangban Hierotheos működési területét is a magyarok egész szállásterületére lokalizálja. Ezzel szemben a másik nézet úgy feltételezi, hogy csupán István gyula törzsének területén működhetett a püspök munkatársaival. Ez utóbbi nézet több variációban látott napvilágot, hiszen a lokalizálást nagyban megnehezíti, hogy nem tudjuk pontosan, hol volt a gyula méltóságot viselők törzsének területe. Az egyik szerint Erdélyben volt, amely törzsi szállásterület egészen a Tisza-Maros határvonalig terjedt, így a püspök itt működött, és a keleti egyházban igen nagy tiszteletnek örvendő Szent Demeter patrociniumú temploma alapján Hierotheos egyik központjának, székhelyének Szegedet gondolják.

A másik - VII. Biborbanszületett Konstantin császár korábban említett munkájának tudósítása alapján - a Tiszántúlra helyezi a gyulák törzsterületét. Egyesek szerint ez azonos volt az ezredforduló táján a Maros-vidéket uraló törzsfő, Ajtony törzsének területével, amelynek határai ismertek a Gellért legenda leírásából. E területi azonosság alapján felmerült az a lehetőség is, hogy Ajtony az utolsó, aki a gyula méltóságot viselte és uralta a gyulák ősi törzsterületét, míg a krónika által említett ifjabb Gyula, István gyula unokaöccse, akit 1003-ban győzött le Szent István király, a törzs által később elfoglalt Erdély fölött gyakorolt törzsfői hatalmat. E nézetet képviselők szerint a püspök székhelye lehetett

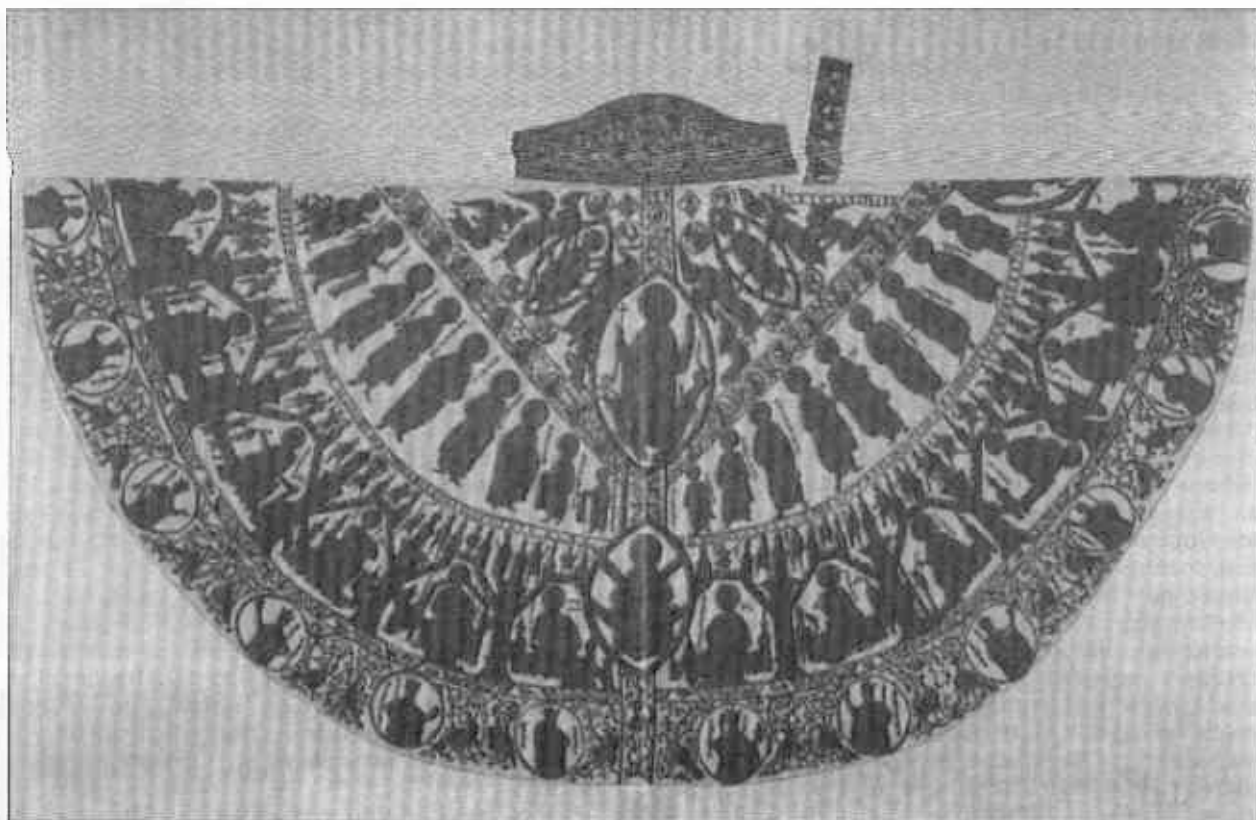
Marosvárott, Szávaszentdemeteren (Sirmium), Sövényházán.

Hierotheos működésének volt folytatója, s erről három, bizánci területen előkerült pecsét tanúskodik. Feliratuk szerint egykori birtokosai Turkia hajdani püspökei voltak. Az első pecsét Theophylaktos püspöke volt, melyet az 1940-es években egy New York-i régészeti kiállításon mutattak be, míg a másik birtokosa Antonios püspök volt. Mindkét pecsét előlapján Szent Demeter mint az egyházmegye patrónusának a képe látható. A másik kettőtől különbözik a harmadik pecsét, amelynek tulajdonosa Démétrios püspök volt, és az előlapján - az előbbiekétől eltérően - Szűz Mária képe és siglája található. A pecsétek tanúsága szerint tehát három utódja is volt Hierotheosnak, de ezt a listát újabban Baán István írott források révén tovább bővítette. Középkori bizánci kódexekben található püspökséglistákon szerepel Turkia metropolája (= érseksége), amely listákra a XI. századtól kezdve az egyes metropoliaiak az alapításuk sorrendjében kerültek feljegyzésre. Turkia a 60. helyen található Pompéiupolis után és Rhósia (Megalé Rhósia, azaz Oroszország) előtt, ami jelzi, hogy e kettő között emelkedett metropolia rangjára, azaz a X. század vége után, de 1039 előtt. A rangemelkedés időpontját tovább lehet pontosítani, szűkíteni, mivel az 1028-ban lezajlott konstantinápolyi zsinaton részt vett Ioánnész, Turkia metropolitája, amelyen Alexios Studites konstantinápolyi patriarcha (1025. december 12/15 - 1043. február 20.) elnökölt.

A Lech-mezei/augsburgi vereség (955) után, amely a magyarok nyugati irányú kalandozásait lezárta, történt a nyugati kereszténység irányába az első nyitási kísérlet. Az új fejedelem, Taksony (cca. 955-972) a 960-as évek elején XII. János pápától térítő püspököt kért. A pápa a magyarok számára egy Zacheus nevű papot térítő püspökké szentelt és a magyarokhoz küldött, akinek útját I. Ottó német-római császár (962-973) azonban megakadályozta. A besenyő-bolgár-orosz-magyar szövetséges haderő 970-es arkadiupolisi csatavesztése a magyarok számára nem csupán a kalandozások végét jelentette. Az új fejedelem, Géza (972-997) két nagy birodalom közül a német császár, Ottó felé nyitott mind politikai, mind egyházi téren. A német birodalomhoz való közeledést a vereség óta eltelt hosszabb idő megkönnyítette. Döntését nem csupán a két nagyhatalomtól - német császárság és bizánci birodalom - elszenvetett vereségek, de e két hatalom egymáshoz közeledése egyaránt sürgette. E lépésével megindult a német egyházhoz kapcsolódó szervezett térítés a magyarok között, amelynek révén a magyar nép a nyugati keresztény közösség részévé vált.

A magyarság nyugati kereszténységhez csatlakozásának méltatásával kapcsolatban napvilágot látott egy napjainkig ható hiedelem, miszerint ha a keleti keresztény közösség tagja maradt volna a magyarság, akkor elvesztett volna, beolvadt volna. E nézet nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy a keleti keresztény vallású népek (bolgárok, oroszok, szerbek, románok) is fennmaradtak napjainkig.

Turkia püspöke, illetve metropolitája működésének végéről is így szót kell ejtenem, amellyel kapcsolatban számos eltérő felfogásnak adtak a téma kutatói hangot. Egyes nézetek már a 958 táján felmondott bizánci békeszerződéshez kötik a püspök működésének lezárulását, mivel emiatt Hierotheosnak távoznia kellett a magyarok közül. Ezt alátámasztani látszik, hogy utódjainak pecsétje bizánci területen került elő, és ezen utódok kinevezése, valamint a későbbi rangemelkedés csupán egy bizánci jogigényt fejez ki. De későbbi időpontokra is helyezték működésének végét. E nézetek az alábbi eseményekhez kötik a görög misszió végét: az újrainduló

kalandozásokhoz, a 970-es arkadiupolisi vereséget követően meginduló nyugati térítéshez, az ifjabb Gyula (István gyula unokaöccsének) 1003-as leveréséhez, a bács-kalocsai érsekség kialakításáig.

A görög főpapok működésének vége azonban nem jelentette a keleti egyház teljes és végleges kiszorulását. A keleti monostorok szerzetesei, a keleti papok mind Géza fejedelem, mind Szent István király uralkodása alatt tovább működtek az ország területén, hiszen egyrészt ezt szükségessé tette a paphiány, másrészt ekkor még fennállt az egység a két egyházfél – a keleti és a nyugati között –, és a már megtért, vagy térítés alatt lévő híveknél is e váltás visszaesést jelenthetett volna, így csupán az intézményes keresztény egyház kialakításába nem vonták be őket.

Létezik olyan vélemény, amely a görög főpapok töretlen működését feltételezi a források alapján egészen a XIII. század elejéig, amikor a negyedik kereszties hadjáratot (1204) követően tudatosult az egyház két része közt fennálló szakadék, mely tulajdonképpen az 1054-es egyházszakadással keletkezett. A püspökség létre szolgál bizonyítékul a bizánci történetíró Kinnamos híradása 1164-ből, miszerint „Bácsban tartózkodik a nép főpapja”.

Hierotheos, Turkia első püspöke a X. század közepén kezdte el működését a magyarok között, Gyula törzsterületén biztosan, de feltételezhető a források alapján az, hogy más magyar törzsek között is térített. A pecsétek tanúsága szerint volt három utódja, Theophylaktos, Antónios és Démétrios. Közelebbi információval nem rendelkezünk róluk (származásuk, püspökségük pontos ideje nem ismert).

Véleményem szerint tevékenységüket, amíg voltak potenciális híveik, folytathatták Hierotheos és utódai. Gyuláról azt írja Skylitzés, hogy „megmaradt hitében, ő maga nem intézett soha betörést a rómaiak területére”. E híradás alapján vélelmezhető, hogy sem a 955-ös Lechmezei vereség veszteségei, sem a 958 után újrainduló délkeleti kalandozások kisebb vereségei és 970-es arkadiupolisi vereség következményei nem érintették sem István gyulát (vagy utódját), sem pedig a gyulák törzsét.

Ezért úgy vélem, hogy nem kényszerültek a külpolitikai helyzet miatt akár riadtan, akár nyomásra távozni a bizánci térítők. A riadalom egyébként sem volt a térítésre vágyó, vállalkozó középkori szerzetesek jellemző vonása, hiszen ezen időszak motivációja volt a mártíromság koronájának elnyerésére irányuló magatartás. Emiatt indult a poroszokhoz Szent Adalbert társaival, János és Benedek remetek a lengyelekhez, Querfurti Brúnónak és térítőtársainak útjait is ez motiválta.

A bizánci főpapok és segítők a gyulák törzsterületén az ifjabb Gyula (Prokuj) 1003-as leverését követően is folytatták pasztorációs tevékenységüket Ajtony területén a marosvári törzsfő 1028 táján bekövetkezett leveréséig. Az egyébként keresztelést követően is pogány életmódot folytató Ajtony monostoralapítása így nyer értelmet, amelyhez segédkezet kapott a „görögöktől”. A bizánci megkeresztelést követően ugyanakkor Bulcsú, aki hasonlóképpen pogány életvitelét folytatta tovább, nem alapított monostort, nem hozott térítőpapot, de nem is kapott támogatást a „görögöktől”. Ez állhat a monostoralapítás és Ajtony bizánci támogatottságának háttérében, hogy ezáltal segédkezet nyújtott a görög püspöknek és munkatársainak térítőmunkájuk folytatásához, ami megfelelőképpen nagy érdem volt ahhoz, hogy a bizánci császár védelmét élvezze pogány életmódja ellenére is, és így megtehesse, hogy „István királynak pedig nem adta meg a tiszteletet semmiben”.

Valószínű, hogy legkésőbb Ajtony legyőzését követően már nem működött a magyarok között bizánci főpap, csupán az egyes monostorok maradtak fenn, és látták el a keleti keresztény hívek pasztorálását. Az egész magyar-ságra nézve azonban a bizánci egyház által a X. század közepén megkezdett térítést a nyugati egyház fejezte be. A keleti egyházban 2000-ben lezajlott szentté avatások, Szent István király és Szent Hierotheos püspök tisztelete a keleti és a nyugati egyházban emlékeztet a kezdetekre, hogy e „lélekmentő” nemes munkából kivette a részét az orthodoxia is.

Révész Éva

